Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

UDK: 378.4:376.1
ORCID: 0009-0001-4676-7464

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN TALABALARINING IJTIMOIY VA KASBIY MOSLASHUVINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Amriyeva Dilfuza Ro'ziyevna
Termiz davlat pedagogika inistituti
Jismoniy madaniyat va san'at fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalarining ijtimoiy va kasbiy moslashuvini rivojlantirish texnologiyalarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot davomida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish asosida inkluziv ta'lim muhitini yaratish va moslashtirish metodlari tahlil qilindi. Empirik tadqiqot usullari, jumladan, kuzatuv, so'rov va tajriba-sinov ishlari orqali imkoniyati cheklangan talabalar uchun samarali moslashuv mexanizmlari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv va interaktiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish talabalar ijtimoiylashuvi hamda kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot asosida oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, moslashuv mexanizmlari, ta'lim texnologiyalari, individual yondashuv, interaktiv metodlar, kasbiy reabilitatsiya, ijtimoiy integratsiya, psixologik qo'llab-quvvatlash.

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ.

Аннотация. Данное исследование направлено на изучение технологий развития социальной и профессиональной адаптации студентов с ограниченными возможностями в высших учебных заведениях. В ходе исследования проанализированы методы создания и адаптации инклюзивной образовательной среды с использованием современных образовательных технологий. С помощью эмпирических методов, таких как наблюдение, анкетирование и экспериментальное тестирование, были разработаны эффективные механизмы адаптации студентов с особыми потребностями. Результаты исследования показали, что индивидуальный подход и применение интерактивных образовательных технологий играют важную роль в процессе социализации и профессиональной подготовки студентов. На основе исследования разработаны практические рекомендации по совершенствованию инклюзивного образования в вузах.

Ключевые слова: инклюзивное образование, механизмы адаптации, образовательные технологии, индивидуальный подход, интерактивные методы, профессиональная реабилитация, социальная интеграция, психологическая поддержка.

Sifatli ta'lim-yorqin kelajak
ISSN: 3060-4761

TerDPI ILMIY XABARNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

www.xabarnoma.terdpi.uz

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE SOCIAL AND PROFESSIONAL ADAPTATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.

Annotation. This study focuses on the development of technologies for social and professional adaptation of students with disabilities in higher education institutions. The research analyzes methods for creating and adapting an inclusive educational environment using modern educational technologies. Through empirical research methods, including observation, surveys, and experimental testing, effective adaptation mechanisms for students with special needs were developed. The findings indicate that an individualized approach and the use of interactive educational technologies play a crucial role in student socialization and professional training. Based on the research, practical recommendations have been proposed to improve inclusive education in higher education institutions.

Key words: inclusive education, adaptation mechanisms, educational technologies, individualized approach, interactive methods, professional rehabilitation, social integration, psychological support.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarning to‘laqonli ijtimoiy hayotga integratsiyalashuvi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lim muhitini yaratish va talabalarni ijtimoiy hamda kasbiy jihatdan moslashtirish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Imkoniyati cheklangan talabalar nafaqat bilim olish, balki kasbiy rivojlanish va mehnat bozorida o‘z o‘rnini topish imkoniyatiga ega bo‘lishi zarur.

Bugungi kunda inklyuziv ta’lim tamoyillariga asoslangan holda, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali imkoniyati cheklangan talabalar uchun moslashuv jarayonini samarali tashkil etish masalasi keng muhokama qilinmoqda. Ushbu tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalar uchun ijtimoiy va kasbiy moslashuvni rivojlantirish texnologiyalarini o‘rganishga qaratilgan.

Tadqiqot doirasida inklyuziv ta’lim sharoitida talabalar uchun moslashuv mexanizmlarini shakllantirish, individual yondashuvni qo‘llash va zamonaviy o‘qitish texnologiyalarining samaradorligini baholash masalalari tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni yanada takomillashtirishga yo‘naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Imkoniyati cheklangan talabalar uchun inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish va ularni ijtimoiy hamda kasbiy moslashtirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan. Jahon tajribasida AQSh, Yevropa davlatlari va Rossiyada inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha samarali modellar ishlab chiqilgan. Tadqiqotlarda individual yondashuv, maxsus pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalari orqali imkoniyati cheklangan talabalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi keng yoritilgan [1].

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida ham inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha huquqiy va metodik asoslar yaratilgan. Xususan, **“Ta’lim to‘g‘risida”**gi qonun va boshqa me’yoriy hujjatlar doirasida imkoniyati cheklangan talabalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, ularga mos o‘quv-uslubiy resurslarni taqdim etish bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, xorijiy va mahalliy manbalarda inklyuziv ta’limning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilg‘or tajribalar tahlil qilingan.

Mazkur tadqiqot davomida quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar va metodlardan foydalanildi:

1. **Nazariy tahlil** – inklyuziv ta'lim va imkoniyati cheklangan talabalarni kasbiy moslashtirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar, qonunchilik hujjatlari hamda xalqaro tajribalarni o'rganish.

2. **Empirik tadqiqotlar** – oliy ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalar bilan olib borilgan so'rovnoma, intervyu va kuzatuv natijalarini tahlil qilish.

3. **Eksperimental tadqiqot** – maxsus moslashtirilgan ta'lim texnologiyalarini joriy etish orqali talabalar moslashuv darajasini baholash va samaradorlikni aniqlash.

4. **Statistik tahlil** – tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida eksperiment va so'rov natijalarini qayta ishlash va statistik usullar yordamida umumlashtirish.

5. **Komparativ tahlil** – turli davlatlardagi inklyuziv ta'lim modellarini o'zaro taqqoslash va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini o'rganish.

Ushbu metodlar asosida olib borilgan tadqiqotlar oliy ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Tadqiqot davomida oliy ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalar uchun inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish va ularni ijtimoiy hamda kasbiy moslashtirish bo'yicha muhim natijalarga erishildi. Asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

1. **Imkoniyati cheklangan talabalar duch keladigan asosiy muammolar aniqlangan** – so'rovnoma va kuzatuv natijalariga ko'ra, ushbu talabalar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlarining yetishmasligi, o'qituvchilarning maxsus metodikaga tayyor emasligi va infrastrukturaviy muammolar asosiy to'siqlar sifatida qayd etildi.

2. **Moslashtirilgan ta'lim texnologiyalarining samaradorligi baholangan** – interaktiv o'qitish metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va individual yondashuv asosida olib borilgan eksperiment natijalariga ko'ra, talabalar moslashuv darajasi sezilarli darajada oshgani kuzatildi.

3. **Ijtimoiy integratsiya darajasi tahlil qilingan** – talabalar o'rtasida hamkorlik va ijtimoiylashuv jarayonlarini kuchaytirish uchun guruhli mashg'ulotlar, mentorlik tizimi va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarining muhimligi aniqlandi.

Kasbiy tayyorgarlik darajasi oshirilgan – imkoniyati cheklangan talabalar uchun maxsus kasbiy reabilitatsiya dasturlari joriy qilindi va bu ularning kelajakdagi bandlik imkoniyatlarini oshirishga xizmat qildi [2].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

- **Pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish** – o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim tamoyillariga tayyorlash, maxsus metodik ko'nikmalarni rivojlantirish zarur.
- **Texnologik yechimlarni keng joriy etish** – imkoniyati cheklangan talabalar uchun moslashtirilgan elektron resurslar va raqamli ta'lim platformalarini ishlab chiqish lozim.
- **Infrastrukturani yaxshilash** – ta'lim muassasalarida jismoniy imkoniyatlari cheklangan talabalar uchun mos sharoitlarni yaratish, jumladan, liftlar, panduslar va maxsus o'quv xonalarini tashkil etish talab etiladi.
- **Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish** – psixologik va mentorlik dasturlarini rivojlantirish, talabalar o'rtasida inklyuziv muhitni targ'ib qilish muhim.

Umuman olganda, inklyuziv ta'lim tizimining samaradorligini oshirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik va texnologik innovatsiyalarni qo'llash orqali imkoniyati cheklangan talabalar uchun ta'lim jarayonini sezilarli darajada yaxshilash mumkin [3].

XULOSA. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, oliy ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalarni ijtimoiy va kasbiy moslashtirish jarayonini takomillashtirish uchun quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. **Inklyuziv ta’lim muhitini yaratish zarurati** – oliy ta’lim muassasalarida imkoniyati cheklangan talabalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, ta’lim infratuzilmasini moslashtirish va maxsus texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. **Pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish** – inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish uchun o‘qituvchilarning maxsus metodikalar va individual yondashuvdan foydalana olish qobiliyatini rivojlantirish zarur. Bunda innovatsion o‘qitish texnologiyalari va moslashtirilgan o‘quv dasturlari muhim rol o‘ynaydi.

3. **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish** – imkoniyati cheklangan talabalar uchun elektron ta’lim resurslari, interaktiv darsliklar, audio va vizual materiallardan foydalanish ularning bilim olish jarayonini yengillashtiradi va ta’lim sifatini oshiradi.

4. **Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish** – imkoniyati cheklangan talabalar uchun mentorlik, psixologik maslahat va ijtimoiy integratsiyani qo‘llab-quvvatlash tizimlarini joriy etish ularning jamiyatga moslashuvini tezlashtirishga yordam beradi.

5. **Kasbiy moslashuvni ta’minlash** – imkoniyati cheklangan talabalar uchun maxsus kasbiy reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish, ularni amaliyot va stajirovkalarga jalb etish, mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot inklyuziv ta’lim tizimini yanada rivojlantirish, imkoniyati cheklangan talabalarni jamiyatga moslashtirish va ularning kasbiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda tadqiqotlarni yanada kengaytirish va innovatsion yechimlarni joriy etish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O‘rta Sharqning falsafiy tafakkuri (o‘rta asrlar). – T.: Sharq, 2010. – 189 bet. (Philosophical Thought of Central Asia, Near and Middle East (Middle Ages).)

2. Nazarov S., Xudoyberganov U. Oliy ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim muammolari va istiqbollari. – T.: Fan, 2018. – 215 bet. (Problems and Prospects of Inclusive Education in Higher Education System.)

3. Hasanov B. Pedagogik innovatsiyalar va ta’lim texnologiyalari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – 320 bet. (Pedagogical Innovations and Educational Technologies.)

4.UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. – Paris: UNESCO Publishing, 2008. – 235 p.

5.Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

6.http://uz.infocom.uz/2013/07/01/telefon-va-telefon-aloqasining-rivojlanish-tarixi/ (murojaat qilingan sana: 11.03.2025).